

tým a nepřátelským prostředím. Únik z této situace hledají právě v nábožensky založených organizacích, které poskytují pomoc propuštěným vězňům. Tyto náboženské skupiny jim mohou substituovat chybějícího kaplana a pastorální péči z vězení. Stávají se pro ně zdrojem identity a jakousi náhradní rodinou, respektive místem, kde je možné pěstovat skupinové vztahy a získat naději do života. Tyto programy péče o propuštěné mají často paradoxní důsledek. Ideálně mají podporovat propuštěné v zapojení se do společnosti, ale mnohdy jim spíše vytváří prostor, kde před ní utíkají, a tudíž nemají chuť se integrovat, což vede k tomu, že preferují žít v prostorách, které jim tyto organizace nabízejí.

Kniha *Imprisoned Religion* představuje sympatický a zdařilý průsečík výzkumů náboženství a vězeňství. Je nutné ocenit originalitu a rozsah tématu, se kterým autorka přichází. V současných sociálněvědních výzkumech nenajdeme příliš mnoho podobně zdařilých a propracovaných studií. Studovaný kontext východního Německa je z hlediska geografického i historicko-kulturního našim zeměpisným šířkám blízký a bylo by jistě zajímavé komparovat zjištění, ke kterým Irene Becci ve svém výzkumu dospěla, s obdobnými daty z českého vězeňství. Prozatím bohužel žádný takovýto výzkum, popisující vztah k náboženství během výkonu trestu a po jeho ukončení z perspektivy odsouzených, k dispozici nemáme. Jednou z výjimek je nedávno publikovaná kniha Jana Synka s názvem *Svobodni v nesvobodě: Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu* (Praha: Vyšehrad 2013), která se však zaměřuje na historickou analýzu náboženství v československých věznicích v éře komunistického režimu. Představovaná kniha Irene Becci by neměla uniknout nikomu, kdo se zajímá o sociálněvědní výzkum vězeňství. Jak jsem se snažil demonstrovat v tomto textu, jedná se o velice podnětnou četbu.

Lukáš Dirga

Pierre Manent: *Lidská obec*
Brno, CDK 2013, 259 s.

Názory současného francouzského praviceho filosofa Pierra Manenta nejsou v českém prostředí tolik známé, nebo dokonce citované, navzdory tomu, že v západní Evropě mají velký ohlas. Přesto se jeho publikace pomalu prosazují i v českých vydavatelstvích. Pierre Manent patří spolu s Marcelem Gauchetem k jednomu z nejdůležitějších představitelů moderní francouzské politické filosofie. Kdysi student a pokračovatel Raymonda Arona je dnes profesorem filosofie na École des hautes études en sciences sociales. Je autorem řady knih věnovaných dějinám moderního politického myšlení: *Histoire intellectuelle du libéralisme*; *Cours familier de philosophie politique*; *Naissances de la politique moderne: Machiavel, Hobbes, Rousseau* ad. *Lidská obec* je druhou knihou Pierra Manenta vydanou v českém překladu díky Centru pro studium demokracie a kultury (první kniha v českém překladu byla *Proč existují národy*. CDK 2008).

Tento obhájce liberalismu se už téměř 40 let věnuje studiu filosofie politiky, která podle něj nejvíce ovlivňuje náš občanský život. Navzdory současně sílící kritice modelu kapitalismu tvrdí, že největším problémem dnešní doby je globalizace a v Evropě integrace, potažmo oslabení národní identity, a nikoliv demokratický systém. Cílem Pierra Manenta je hledat a ožивovat povědomí a znalosti duchovních zdrojů moderní filosofie. Jeho knihy jsou především návodem, jak kriticky číst klíčové autory moderní politické filosofie.

V *Lidské obci* Manent prozkoumává uvědomění si vlastní modernosti a vědomí toho, co to znamená „být člověk“. Prostřednictvím své úvodní otázky, „co je to člověk?“, se Manent snaží uvést čtenáře do vývoje demokracie a svobody. Stručně řečeno si autor klade ve své práci za cíl objevit esenci toho, jak si dnes sami sebe uvědomujeme skrze pojem „moderní člověk“ na-

vzdory faktu, že nedokážeme přesně určit, co to znamená. Přesto dokážeme rozpoznat hranici a poukázat na odlišnosti mezi člověkem (Řekem, křesťanem) a moderním člověkem, který je osvobozen od starého řádu. Toto rozdělení je ukotveno i ve vědomí života v dějinném cyklu, historické zkušenosti. Pojetí moderního člověka vzniklo podle Manenta v moderní filosofii, která se na tuto dialektiku upnula. *Lidská obec* je kritickou analýzou stěžejních textů moderních (politických) myslitelů – od Montesquieua, Rousseaua, Webera, Durkheima, Smithe, Hobbese po Locka ad. – skrze niž se Manent snaží vytvořit přehled o utváření odlišnosti moderního člověka. Zatímco jiní autoři se věnují pouze rozboru a kritice textu, Manent se snaží doplnit myšlenky klíčových autorů, na kterých jsou postaveny naše moderní dějiny, o jejich genezi.

Kniha *Lidská obec* je rozdělena do dvou částí. První část „Sebeuvědomění“ pojednává o moderních společenských vědách – historii, sociologii a ekonomii – a chce objasnit, jak se utvářely na ně navazující tři hlavní oblasti sebeuvědomění moderního člověka – dějiny, společnost a hospodářství. V první kapitole se Manent pokouší najít bod v historii, kdy dochází k tzv. sebeuvědomění neboli prozření moderního člověka. Vychází z historických událostí 18. století v Anglii a Francii, které jsou obecně považovány za počáteční a klíčový moment uvědomělé modernosti. Proto Manent v této části vychází zejména z Montesquieuova díla *O duchu zákonů*. Tato kniha je pro Manenta klíčovým nástrojem, protože dokládá Montesquieuovo rozdělení na starý a nový svět, mezi kterými stojí francouzská monarchie, přičemž nový svět již směřuje ke „svobodě“ a „obchodu“. Manent interpretuje *Ducha zákonů* jako snahu o oslabení autority starých myslitelů (a myšlenek ctnosti) a její nahrazení autoritou moderní zkušenosti (s. 20). Utvoření a obhájení nové autority je pro něj zásadní Montesquieuovo dilema. Celý svět byl až dosud sjednocován na společném jmenovateli, kterým byla

příroda. Nové fungování rozumu musí hledat novou klasifikaci, kterou je podle Manenta „současná doba“, jež trpí neukotveností a nejasnou definicí. Proto je interpretována z hlediska instancí rozumu a přirozenosti. Montesquieu se pokoušel o co nejpřesnější popis osvícenského zřízení a jeho analýza ctnosti řeckořímské a křesťanské, od které si slibuje odhalení společného jmenovatele jednoty, je důležitou součástí Manentova rozboru. Manent definuje Montesquieuovu ideu ctnosti jako fikci (tj. jako obecný pojem), která zahrnuje jak antické politické ctnosti, tak mravní křesťanské ctnosti (s. 28).

Na podobnou ideu navázal i Rousseau. Pro oba představuje ctnost hlavní bod evropské historie, která na rozdíl od soudobé situace sjednocovala (nebo přinejmenším nerozdělovala). Podle Manenta se v *Duchu zákonů* mísí obdiv a zároveň odmítnutí starých ctností a autorit, na kterých je založena Montesquieuova snaha o ukázání třetí možnosti sjednocujícího principu. Manent tímto způsobem sepisuje výčet dvou hlavních tradic a duchovních proudů, na nichž stojí Evropa. Protikladem, na němž má stát nový svět, je podle Montesquieua obchod, který dle jeho tvrzení zušlechťuje mravy, protože lidem umožňuje poznávat navzájem sebe a odlišné zvyklosti, a zároveň díky obchodu můžeme získávat po dobrém to, co dříve bylo nutno dobýt násilím – válkou. Obchod ve vztahu k politice se stává novým náboženstvím. Je světem bez vlády a donucovací síly, který i tak dokáže prosazovat zákony. Manent na tomto místě ale kritizuje Montesquieua za to, že věnuje příliš mnoho času obhajobě blahodárných důsledků obchodu, aniž by se pokusil vysvětlit zdroj obchodu, k čemuž se v následující kapitole o hospodářském systému navrácí prostřednictvím Adama Smithe. Manent uzavírá tuto kapitolu s tvrzením, že starý svět byl pod vlivem ctnosti (občanské nebo křesťanské), a nový svět byl definován jako zřízení obchodní a svobodné. Zatímco první zřízení bylo hnáno úsilím o konání dob-

ra, v druhém světě bylo hlavní snahou utéct před zlem. Ani jedno neodpovídá sjednocujícímu principu, který by vycházel z lidské přirozenosti. Pro Manenta je moderním člověkem ten, kdo utíká před zákonem, který je příčinou všeho nepohodlí. Jeho závěr zní, že společným jmenovatelem lidstva, na který Montesquieu zapomněl, je historie, uvědomění si zkušenosti. I tento sjednocující princip ale podle Manenta může být zpochybněn, neboť moderní „historický“ člověk neguje zákon ve jménu přirozenosti a přirozenost ve jménu svobody. Tuto dvojí negaci a obojakost podle Manenta přehlédneme (s. 63).

Jednou z nejzajímavějších kapitol této knihy je z našeho pohledu oddíl „Sociologické hledisko“. K atributům moderních dějin patří sociologický přístup. Pocit moderního člověka je charakterizován jednak tím, že „žijeme v dějinách“, ale nově také tím, že „žijeme ve společnosti“. Prvotním předmětem zájmu sociologie byl pojem společnost, jako opak státu a jiných politických institucí. Představitelé sociologie mimo jiné spojovala idea, že spravedlivý řád není plodem svobody, ale především důsledkem nutnosti, a že ve společenském uspořádání se odehrává „to“ nezadržitelné z dějin. Manent zásadně zpochybňuje kredibilitu sociologického přístupu. Jeho kritika sociologie vychází z toho, že na rozdíl od klasické politické filosofie, která je určována z hlediska činitele (občana, státníka), sociologie zaujímá pohled pozorovatele. A na základě toho si sociologové staví status sociologie jako vědy, protože hledisko pozorovatele je objektivnější než hledisko činitele. Manent ale zdůrazňuje, že postoj objektivního pozorovatele si odporuje ze své podstaty tím, že člověk nemůže pozorovat sám sebe. Podle Manenta je pohled cvičeného diváka, jak označuje sociologa, přeceňován. Tvrdí, že sociologové soustřeďují veškerý důvod jednání člověka do tzv. sociologického hlediska a veškerá účinnost vychází ze společnosti (s. 71). Nijak překvapivým důsledkem je, že pozorovaný jedi-

nec by se v sociologickém popisu vlastního jednání sotva poznal. Sociologie se od skutečného života člověka vzdaluje. Manent připouští, že si řada sociologů byla vědoma tohoto nedostatku a snažila se tento problém vyřešit. Klade si ale otázku, proč sociologie ve snaze být vědou se natolik vzdaluje skutečnosti, aby pak zpřetrhané vazby se skutečností se stejným vědeckým úmyslem navázala.

Další rozpor vidí Manent v cíli, který v pojetí Durkheima sociologie zaujímá, tj. v hledání obecných zákonů ve společenském řádu navzdory tomu, že si každý sociolog musí uvědomovat rozmanitost, která se k lidským, potažmo společenským záležitostem zákonitě váže. Tuto rozmanitost ale sociolog pokaždé popírá, když vyslovuje obecné zákony (s. 73–74). Obsesivní hledání obecného zákona, což je podle Manenta zapříčiněno snahou neustále legitimovat sociologii jako vědu, úzce souvisí se snahou omezit náhody. Odtud také plyne společenský determinismus. Sociologická explikace člověka je, že člověk je následek. Člověk je ten, který je způsobený. Proč nefunguje princip kauzality v obou směrech? Podle Manenta sociologie zjistila, že pokud by byl člověk příčinou, příčinou mnoha možných následků, bude příčinou neurčitou. Člověk by se stal činitelem a byl by tak schopen vzdorovat své nejisté a neurčité budoucnosti. Tento předpoklad ale nesplňuje podmínku obecné zákonitosti. Člověk, aby mohl být předmětem vědy a mohly na něj být uplatňovány obecné zákony, musí být následkem, nikoliv příčinou.

Manent zpochybňuje sociologii jako vědu o člověku, protože podle něj nemůže relevantně posuzovat společnost, pokud se odmítá zabývat člověkem, respektive jeho vlastnostmi. A v případě, že se zabývá člověkem, omezuje se na kategorizaci a třídění společnosti. Navzdory své kritice si Manent uvědomuje, že moderní svět už nedefinují jednoduché zákony, ale komplexní a neviditelná síť společenských příčin pochopitelná pouze ze sociologického pohle-

du. Sociologické hledisko je novým parametrem starého řádu, který ovládá člověka. Moderního člověka ovládá více (společenských) věcí (s. 109).

V poslední kapitole části „Sebeuvědomění“ se Manent navrácí k tomu, co už označil Montesquieu jako budoucí hnací motor modernosti, tj. k obchodu. Teprve v interpretaci Adama Smitha tato nová autorita nabývá pojetí novodobého smyslu života. Podle Smitha žene soudobou společnost kupředu pokrok a snaha po zlepšení. Touha po zlepšení životních podmínek je novou lidskou přirozeností, která odolává všem hospodářským nebo politickým instancím. Smith stejně jako Thomas Hobbes mluví o tom, že touha po moci byla nahrazena touhou kupovat, což se odrazilo jednak ve výsledcích práce, ale také v práci samotné. Z této touhy se stal hlavní princip ekonomie. Smith tvrdí, že motiv ke směně je ukotven v přirozeném sklonu člověka k ní. Manent tento vratký argument zpochybňuje, protože si je vědom, že není možné stavět celou politickou ekonomii na takovémto základě. Přesto klíč k původu politické ekonomie nalézáme podle Manenta ve Smithově díle: je jím téma neviditelné ruky. Neviditelná ruka představuje proces, v němž lidé vytvářejí kladné hodnoty, které přispívají k obecnému blahu, a přitom jsou hnány čistě subjektivní, sobeckou motivací. Manent princip neviditelné ruky trhu přijímá, ale kritizuje nekoherentnost Smithova přístupu, kdy Smith jednou považuje za příčinu ekonomického pohybu pouze subjektivní motivace feudálů (*Teorie mravních citů*) a podruhé za takovou příčinu považuje touhu celé společnosti bez rozdílu (*Bohatsví národů*).

Manent uzavírá kapitolu věnovanou hospodářství tím, že stručně nastiňuje mechanismus ekonomického systému v moderní době, který bývá charakterizován jako emancipace ekonomie. Ekonomie se ale podle autora neodděluje od společnosti. Autor tvrdí, že společnost se (mimo jiné) stala ekonomickým systémem.

V druhé části knihy nazvané „Sebepotvrzení“ se Manent provokativně ptá, proč by nemohla filosofie sjednotit to, co úmyslně rozložila, tj. jednotu všech lidských věcí? Manent se nesnaží odpovídat sám za sebe, místo toho hledá odpovědi v základech moderní filosofie. V tomto případě si vybral dílo Johna Locka. Moderního člověka charakterizuje touha po moci, v čemž se mísí jednak rozbor lidské přirozenosti, jednak politika. Moc (sílu, schopnost) v pojetí Locka můžeme dát do souvislosti s hmotou i mentálními pochody. Jediným přirozeným příkazem člověka je přežít. Podle Locka je esencí člověka působit důsledky a uvědomění si těchto důsledků. Je schopen tvořit věci. V tomto duchu se stává člověk „umělcem“. Tato jeho schopnost proměňuje přirozenou povahu věcí a tzv. danost na „výtvor“. Manent z toho vyvozuje, že mravní pojmy a hodnoty jsou umělými výtvary lidstva a ani společnost není člověku přirozená (s. 157). Zde pramení základ liberálního státu, kde má každý jedinec právo na to, co potřebuje k přežití. S tímto právem je i vlastníkem toho, co potřebuje. Přivlastňuje si to prací. Locke považuje práci za nejstarší projev čistě lidského vztahu k přírodě.

K této myšlence se ale váže jednoduchý protiargument, že stejná východiska mají i zvířata, která vyvíjí stejné úsilí k obživě, a přesto nemají právo a vlastnictví jako lidé, jak okamžitě komentuje Manent. V *Eseji o lidském rozumu* Locke vysvětluje, že mravní pojmy jsou svévolné výtvořiny člověka, které nemají podporu v jeho přirozenosti, proto mezi nimi nelze hledat sjednocující prvek. Podle Manenta se moderní myslitelé shodují na tom, že člověk má živočišné funkce a v nich nachází své sebepotvrzení neboli ukotvení uvnitř světa i za předpokladu přijetí neurčitosti moderního člověka. Moderní myšlení je budováno na základě toho, co je živočišné, determinované a nutné. Chce popisovat svět, jehož řád je nezávislý na lidských názorech, a kde člověk nalézá sebepotvrzení, i když nezná sebe

sama (s. 162). Manent tedy vykládá Lockovy eseje jako důkaz toho, že je možné prohlásit lidské bytí a podstatu člověka za nepoznatelné, respektive nemožné poznání.

Moderní doba je považována za dobu osvobozování. Proto se v další kapitole Manent pouští do problematiky svobody a svobodné vůle člověka. Pojmy svoboda a svobodná vůle byly dlouho spojovány, ale postupně se staly vnitřně rozporné. Předpokladem pro ztotožnění pojmů je, že člověk je chápán jako nositel svobodné přirozenosti, která má být nositelkou svobody. Svobodná vůle ale začala být nahrazována pouze vůlí jako takovou. Přirozenost se tak začíná stavět mezi člověka a svobodu. Svoboda a přirozenost se podle Manenta navzájem podmiňují, ale moderní pojetí svobody jako vůle je pak ve srovnání s přirozeností příliš silné (s. 198).

Moderní doba je v politických řešeních otázkou vůle, která si volí mezi jednotlivými dobry. Udržení politického zřízení je založené na tom, že jde o společné dobro, nejvyšší a výkonné, jehož prostřednictvím jednotlivá dobra spolupracují. Zde se Manent odvolává na Reného Descarta, který tuto myšlenku doplnil uplatňováním svrchované pochybnosti, jež si neklade v první řadě za cíl hledat pravdu, ale chce množstvím pochybností a otázek vytvořit dostatečný prostor k tomu, aby se vůle mohla svobodně projevit a vybrat si. Staví tak svrchovanost vůle nad veškerou lidskou zkušenost. Vůle je podle Descarta naprosto svrchovaná.

Manent dále shrnuje závěry o vůli tím, že ta se v moderní společnosti nejvíce projevuje jako touha po moci. Touha, která je motorem lidského života (s. 218). Lidská přirozenost je usilovat o to, být co nejbohatší, nejctnostnější, nejmocnější, protože moc je symbolem svobody. Lidská touha po moci je charakterizována všeobecným omlouváním a schvalováním vlastních činů. Svoboda v demokracii je postavená na tom, že každý člověk má právo hledat vlastní dobro a zároveň nesmí bránit nikomu dalšímu v jeho hledání. Nejen v tom je para-

dox moderního člověka, na který Manent upozorňuje, tedy že demokratický moderní člověk je dosud nejsvobodnějším člověkem, a přesto nejvíce zkroceným (s. 226).

V závěru této knihy Manent shrnuje své poznatky: člověk byl na začátku čímsi neurčitým a to, co z něj dělá dnešního člověka, jsou jeho vlastní vynálezy: práce, vlastnictví, zákon, umění a vědy. Člověk se v demokracii považuje za nositele obecné vůle, ale přitom každý sobecky myslí sám na sebe. Přitom demokracie staví na tom, že je politickým řádem založeným na rozumné vůli všech. Člověk si myslí, že jde o jeho vůli, ale to je možné jen za předpokladu, že máme vůli všichni stejnou. Pochopitelně v tomto bodě narážíme na naši lidskou rozmanitost. Manent se v úvahách o tom, co charakterizuje intelektuální náplň a povědomí moderního člověka, navrácí k úvodnímu předpokladu, tj. že moderní člověk je určován svou historickou zkušeností. Moderní člověk utíká před starým světem, před zákonem, který mu byl dán přírodou, Bohem nebo člověkem. Hledá si vlastní zákon. Moderní člověk touží být svrchovaným pánem sebe sama (s. 257). Manent ale upozorňuje na to, že historické hledisko člověka zaslepuje, protože z pohledu retrospektiv nemůžeme nikdy obsáhnout celé lidstvo.

V *Lidské obci* Pierre Manent ukazuje, že přívlastek „moderní“ nepatří jen do umění, ale jde o komplexní charakteristiku toho, za co se dnes považujeme. Spíše než, že by odpovídal na samotnou otázku, kdo je to člověk, Manent shrnuje obdivně i kriticky moderní politickou filosofii, respektive klíčová díla moderních dějin, na kterých je vybudovaná evropská politika. Samotný výběr a interpretace děl může být pro mnohé čtenáře rozhodujícím důvodem k posouzení Manentovy publikace. Nedostatkem Manentovy analýzy je, že se zabývá filosofickou argumentací o hodnotách a (ekonomické) motivaci do značné šíře, ale přitom z nich vyvozuje jen velmi málo závěrů. Manent otevírá ke konci svého díla několik

problematik týkajících se nekonečného boje člověka s jakoukoliv vyšší instancí, s lidskou touhou po emancipaci a zároveň s nevyjasněností tohoto postoje. Pro Manenta je ale právě i tato nekonečná neurčitost

velmi blízká a autentická nejen moderním myslitelům, ale i modernímu člověku. Člověk (občan i filosof) sám nechává otázku, čím je, otevřenou.

Kristýna Chalupová